PRE-EXAM

OCTOBER 2018

2018 -19

Mr. H. P. Patil
Head, Asst. Professor,
Dept. of Geography
Date - 20/ 10/ 2018

To,

The Principal,
Vivekanand College Kolhapur

Subject: Regarding Pre-Exam for B. A. III

Respected Sir,

Department of Geography wish to conduct Pre-Exam for B. A. III on 22 Oct. 2018 to 24 Oct. 2018 at 8.00 am at Department of Geography.

Please allow us to arrange the Pre-Exam for B. A. III and oblige.

Thank you,

Yours faithfully,

(Mr. H. P. Patil)
Head
DEPARTMENT OF GEOGRAPHY
VI'EKANAND COLLEGE,
KOLHAPUR.

" Education for Knowledge, Science and Culture"
- Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's

Vivekanand College Kolhapur

Department of Geography

2018-19

Date 20/10/2018

NOTICE

All the students of B.A. Part III are here by informed that Department of Geography conduct **pre-exam** from **22/10/2018 to 24/12/2018,**

at 8.00 am. at Dept. of Geography

The attendance of all students is necessary.

(Dr. S. Y. Hongekar)

PRINCIPAL
Vivekanand College
Kolhapur.

" Education for Knowledge, Science and Culture"
- Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe
Shri. Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's

Vivekanand College Kolhapur

Department of Geography

Conduct

PRE- EXAM

B. A. III - October 2018

Venue: Dept. of Geography

PROGRAMME

Time- 8.00am to 10.00am

Date	Paper No.	Name Of Supervisor
22/10/2018	Geo- VII	Mr. S. D. Joshi
23/10/2018	Geo- VIII	Mr. G. S. Ubale
24/10/2018	Geo- IX	Mr. S. D. Joshi

VIVEKANAND COLLEGE (AUTONOMOUS) KOLHAPUR

DEPARTMENT OF GEOGRAPHY

B.A. III- 2018-19

Pre- Exam 22-10-18 to 24-10-2018

ATTENDENCE

SR. NO.	NAME OF STUDENTS	ROLL NO.	SIGNATURE 22/10	23/10	24/10
1	BHOSALE HARSHADA VIJAY	5511			
2	BODAKE SWAPNIL MARUTI	5514			
3	CHAUDHARI KRISHNAT RAMCHANDRA	5519			
4	CHAVAN AISHARYA JAYWANT	5520			
5	CHOUGALE AKASH PRAKASH	5525			
6	DONGALE AJIT PRAKASH	5539			
7	EKASHINGE KOMAL BABAN	5541			
8	GAVANDI PANKAJ MANIK	5546			
9	GURAV DASHRATH SHIVAJI	5552			
10	GURAV PRAJAKTA DINKAR	5553			
11	JADHAV SUPRIYA AKARAM	5561			
12	KADAM RANDHIR VIKRAM	5568			
13	KADAPPA RUTUJA SANJAY	5569			
14	KHOPKAR KAJAL SHAMRAO	5595			
15	KHOT SADHNA SADASHIV	5597			
16	MORE SHUBHAM TUKARAM	5617			
17	MULLA AMIN SIKANDAR	5621			
18	NACHNEKAR RANJIT SUBHASH	5624			
19	NALE PRASAD SHRIDHAR	5628			
20	PATIL SANJAY NITIN	5652			
21	PATIL SHIVANI ANIL	5653			
22	PATIL SHUBHAM BABURAO	5656			
23	PATIL SOURABH SUBHASH	5658			
24	PATIL SUYASH SUKUMAR	5661			
25	PAWAR SHUBHANGI RAJENDRA	5664			
26	REPE ROHAN BAJARANG	5678			
27	SAMUDRE NAMITA VILAS	5684			
28	SANGAVE SHUBHAM SARJERAO	5686			
29	SARNAIK AVDHOOT UDAY	5690			
30	SAYYAD ASHPAK HAIDAR	5699			
31	SHINDE SHUBHAM SHIVAJI	5712			
32	SHINDE SHUBHAM UTTAM	5713			
33	TELI AMOL DAGADU	5726			
34	TELVEKAR AISHWARYA NAMDEV	5727			
35	THAKARE NIKHIL BHANUDAS	5728			
36	VALAGADDE ANKITA NAMDEV	5731			
37	VIBHUTE NITIN PRASHANT	5732			

सर्वोत्तम उत्तरकडील, सर्वोत्तम उच्च, सलग

VIVEKANAND COLLEGE (AUTONOMOUS) KOLHAPUR

DEPARTMENT OF GEOGRAPHY

B.A. III- 2018-19

Pre- Exam - October 2018

Mark List

SR. NO.	NAME OF STUDENTS	ROLL NO.	Marks Pap- VII	Pap- VIII	Pap-IX
1	BHOSALE HARSHADA VIJAY	5511	30	32	34
2	BODAKE SWAPNIL MARUTI	5514	29	28	31
3	CHAUDHARI KRISHNAT RAMCHANDRA	5519	20	22	33
4	CHAVAN AISHARYA JAYWANT	5520	30	25	28
5	CHOUGALE AKASH PRAKASH	5525	33	35	36
6	DONGALE AJIT PRAKASH	5539	32	30	34
7	EKASHINGE KOMAL BABAN	5541	22	25	27
8	GAVANDI PANKAJ MANIK	5546	33	32	28
9	GURAV DASHRATH SHIVAJI	5552	23	26	29
10	GURAV PRAJAKTA DINKAR	5553	20	25	27
11	JADHAV SUPRIYA AKARAM	5561	22	20	18
12	KADAM RANDHIR VIKRAM	5568	18	21	23
13	KADAPPA RUTUJA SANJAY	5569	32	34	36
14	KHOPKAR KAJAL SHAMRAO	5595	33	30	35
15	KHOT SADHNA SADASHIV	5597	30	28	24
16	MORE SHUBHAM TUKARAM	5617	31	32	29
17	MULLA AMIN SIKANDAR	5621	23	25	28
18	NACHNEKAR RANJIT SUBHASH	5624	20	18	16
19	NALE PRASAD SHRIDHAR	5628	23	26	28
20	PATIL SANJAY NITIN	5652	33	30	32
21	PATIL SHIVANI ANIL	5653	30	20	25
22	PATIL SHUBHAM BABURAO	5656	33	34	36
23	PATIL SOURABH SUBHASH	5658	30	20	30
24	PATIL SUYASH SUKUMAR	5661	32	25	30
25	PAWAR SHUBHANGI RAJENDRA	5664	18	20	21
26	REPE ROHAN BAJARANG	5678	20	22	23
27	SAMUDRE NAMITA VILAS	5684	21	24	27
28	SANGAVE SHUBHAM SARJERAO	5686	20	22	29
29	SARNAIK AVDHOOT UDAY	5690	22	23	28
30	SAYYAD ASHPAK HAIDAR	5699	25	27	32
31	SHINDE SHUBHAM SHIVAJI	5712	33	35	36
32	SHINDE SHUBHAM UTTAM	5713	22	28	33
33	TELI AMOL DAGADU	5726	23	18	19
34	TELVEKAR AISHWARYA NAMDEV	5727	20	22	24
35	THAKARE NIKHIL BHANUDAS	5728	22	23	29
36	VALAGADDE ANKITA NAMDEV	5731	28	33	32
37	VIBHUTE NITIN PRASHANT	5732	28	29	28

Head
DEPARTMENT OF GEOGRAPHY
VI 'EKANAND COLLEGE,
KOLHAPUR.

Signature of Supervisor 30/40

" ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार "
- शिक्षणमहर्षी प. पू. डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR

Class B.A III Div Roll No. 5653

Subject भूगोल

Suppliment No.

Test / Tutorial No. Sem 5

Q.1
(1) भारताचे पाच प्राकृतिक विभाग आहेत. ते पुढीलप्रमाणे.
i) उत्तरेकडील पर्वतीय प्रदेश.
ii) उत्तरेकडील मैदानी प्रदेश
iii) पठारी प्रदेश
iv) किनारी मैदानी प्रदेश.
v) भारतीय बेटे.

उत्तरेकडील पर्वतीय प्रदेश हा भारताचा एक प्राकृतिक विभाग असून त्यावर स्वविस्तर माहिती पुढीलप्रमाणे -

भारताच्या उत्तरेस जम्मुकाश्मिर पासुन ते अरुणाचल प्रदेशापर्यंत पश्चिम - पूर्व दिशेने एकमेकांना समांतर पसरलेल्या रांगा ना हिमालय म्हणतात. यात तीन प्रमुख रांगा आहेत.
i) ग्रेटर हिमालय
ii) मध्य हिमालय
iii) शिवालीक टेकड्या.

(1) ग्रेटर हिमालय -
सर्वात उत्तरेकडील, सर्वात उंच, सलग पर्वत रांगेला ग्रेटर हिमालय म्हणतात. याची सरासरी

उंची 6000 mt व रुंदी 120 ते 200 km आहे.
जम्मू काश्मिर मधील K2 हे भारतातील व सर्वात उंच व जगातील दुसऱ्या क्रमांकाचे उंच शिखर होय. याची उंची 8611 mt इतकी आहे.

(ii) मध्य हिमालय -
ग्रेटर हिमालयाच्या दक्षिणेला 60 ते 80 km रुंदीच्या भागात मध्य हिमालयाच्या पर्वतरांगा पसरलेल्या आहेत. मध्य हिमालयाला लेसर हिमालय किंवा हिमाचल म्हटले जाते. या रांगेची उंची 1000 ते 4500 mt. आहे. पीरपंजाल व ग्रेटर हिमालय यांच्या दरम्यान काश्मिरचे खोरे सुमारे 150 km लांब 80 km रुंद आहे. काश्मिरखोऱ्याची उंची 1700 mt आहे.

(iii) शिवालीक टेकड्या -
मध्य हिमालयाच्या दक्षिणेस पायथ्यालगत शिवालीक रांग पसरलेली आहे. ग्रेटर हिमालयातून येणाऱ्या नद्यांनी खनन करून आणलेल्या गाळाचे संचयन होवून शिवालीक टेकड्या निर्माण झाल्या आहेत. या टेकड्या मध्य हिमालयाच्या दक्षिणेकडील जम्मूकाश्मिर पासून पूर्वेस अरुणाचल प्रदेशापर्यंत पसरलेली आहे. रांगेची सरासरी उंची 1000 ते 15000 mt रुंदी पश्चिमेला हिमाचल प्रदेशात 50 km पेक्षा अधिक व पूर्वेला अरुणाचल प्रदेशापर्यंत आहे.

7

(३) मृदा प्रकार -

भारतीय कृषी संशोधन परिषदेने भारतातील मृदांचे रासायनिक घटक व भौतिक गुणधर्म यांच्या आधारे पुढील आठ प्रकारांमध्ये वर्गीकरण केले आहे.

1) पर्वतीय मृदा
2) गाळाची मृदा
3) वालूकामय मृदा
4) रेगूर मृदा
5) तांबडी मृदा
6) जांभी मृदा
7) दलदलयुक्त मृदा
8) क्षारयुक्त व अल्कली मृदा.

(i) पर्वतीय मृदा -

भारताच्या पर्वतीय व डोंगराळ प्रदेशातील मृदा दगड, गोट्यांच्या मिश्रणापासुन निर्माण झालेली असते. ती जाडीभरडी व खडकांच्या लहान मोठ्या तुकड्यांनी युक्त असते. पर्वतीय प्रदेशात तापमानाची भिन्नता असते.

(ii) गाळाची मृदा -

नद्यांनी वाहून आणलेल्या गाळाच्या संचयनामुळे नद्यांची मैदानात गाळाची मृदा निर्माण झाली आहे. या मृदेचा रंग पिवळा आहे. या मृदेत वाळू, चिकण माती, सेंद्रीय पदार्थांचे मिश्रण असते. ही मृदा वारीक कणांची असते. ती पाणी धरून ठेवते.

(iii) वालूकामय मृदा -

या मृदेला वाळवंटी मृदा असेही म्हणतात.

राजस्थानच्या पश्चिम व मध्यभागात महावाळवंट वालुकामय मृदा आहे. वाळवंटातील उष्ण व कोरड्या हवामानामुळे खडकांचे कायिक विदारण होते व वाळू दूर वाहून नेले जाते. राजस्थानच्या वाळवंटी भागातून वाळवंटी मृदेचे वाऱ्यामुळे पंजाब, हरियाणा व उत्तरप्रदेशच्या पूर्व भागात वहन झाले आहे.

④ रेगुर मृदा -

दख्खनच्या पठारावर लाव्हापासून बनलेल्या बेसाल्ट खडकांच्या विदारणामुळे काळी मृदा निर्माण झाली आहे. तिला रेगुर किंवा काळी कापसाची मृदा असे म्हणतात. महाराष्ट्र पठार, मध्यप्रदेशाचा भाग इ. प्रदेशात रेगुर मृदा आहे.

⑤ तांबडी मृदा -

भारताच्या द्विपकल्पीय पठारी भागात तसेच ईशान्य भारतात तांबडी मृदा आहे ती प्रामुख्याने तमिळनाडु, कर्नाटक, महाराष्ट्राचा आग्नेय भाग आंध्रप्रदेशचा ईशान्य भाग, ओरिसा, इ. प्रदेशात आढळते. या मृदेने देशातील 11% भाग व्यापला आहे.

④ जंगलाचे प्रकार.

भारतातील प्राकृतिक विविधतेचा परिणाम वनस्पती जीवनावर झालेला असल्यामुळे जंगलाचे वर्गीकरण अवघड आहे. भारतीय जंगलाचे 5 प्रकार पडतात.

① उष्ण कटिबंधीय सदाहरित वने -

सदाहरित जंगले वार्षिक सरासरी २०० से.मी. पेक्षा जास्त पर्जन्य असलेल्या प्रदेशात आढळतात

Signature of Supervisor

" ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार "
- शिक्षणमहर्षी प. पू. डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR

Class B.A III Div. Roll No. 5653

Suppliment No. Subject भूगोल

Test / Tutorial No. Sem 5

त्या भागात वार्षिक सरासरी तापमान २८° ते २७° से. व आर्द्रता ७७% असते. सदाहरित जंगले अतिशय दाट असून या जंगलातील वृक्षांची उंची ४५ मीटपेक्षा जास्त आढळते.

② उष्ण कटिबंधीय कोरड्या हवामानातील जंगले.
ज्या प्रदेशात वार्षिक सरासरी पर्जन्याचे प्रमाण 75 ते 150 सेमी. तापमान २३° से. आर्द्रता ५१ ते ५४ टक्के असते. त्याठिकाणी ही जंगले आढळतात.

③ पर्वतीय उपोष्ण कटिबंधीय जंगले.
या जंगलाची पर्जन्याची प्रमाण व आर्द्रतेच्या प्रमाणानुसार ती उपप्रकारात विभागणी केलेली आहे.

④ पर्वतीय समाशीतोष्ण कटिबंधीय जंगले.
भारतात या प्रकारची जंगले दक्षिणभारतात पश्चिम घाट व उत्तरेस हिमालय पर्वताच्या प्रदेशात आढळतात. या जंगलामध्ये उत्तरेस आणि वनस्पतीच्या निर्मिती व रचनेत फरक आढळतो.

⑤ अल्पाईन जंगले - अल्पाईन जंगले

हिमालय पर्वतीय प्रदेशात २८८० mt उंचीपासून ५००० मीटर उंचीपर्यंत आढळतात. या जंगलाचे प्रमाण २८०० ते ३५०० mt उंचीच्या दरम्यान आढळतात.

Q.2.

① भारताचे स्थान -

भारतीय उपखंडात भारताचे स्थान मध्यवर्ती असल्यामुळे भारताच्या पश्चिम किनारा आफ्रिका व पश्चिम आशियाई देशांना जोडला आ भारताला लाभलेल्या विस्तृत सागर किनाऱ्यामुळे दळणवळण व आंतरराष्ट्रीय व्यापार वाढवण्यासाठी झाला आहे.

भारताचा अक्षवृत्तीय विस्तार ८°४'२४" उत्तर ते 37°6'53" उत्तर अक्षवृत्त असून अक्षवृत्ताच्या संदर्भाने हा देश उत्तर गोलार्धात येतो. तर रेखावृत्तीय विस्तार 68°7'33" पूर्व ते 97°25'47" पूर्व रेखावृत्त असून रेखावृत्ताच्या संदर्भाने हा देश पूर्व गोलार्धात येतो.

भारताचा उत्तर - दक्षिण विस्तार 3214 km तर पूर्व - पश्चिम विस्तार २९३३ km असून याचे भौगोलिक क्षेत्रफळ 32,87,263 चौ. कि.मी. इतके आहे. भारताने जागतिक क्षेत्रफळाच्या २.४६% भाग व्यापलेला असून भारताचा क्षेत्रफळाच्या दृष्टीने सातवा क्रमांक लागतो.

4

③ वनसंवर्धन.

① जंगलतोड थांबविणे -

गेल्या 35 वर्षात सुमारे 47 लक्ष हेक्टर क्षेत्रातील वने तोडण्यात आली आहेत. देशात प्रतिवर्षी सुमारे 1.5 लक्ष हेक्टर क्षेत्रातील वृक्षतोड केली जाते. ती थांबवली पाहिजे.

② पूनर्वनीकरण -

ज्या प्रदेशात वनतोड झाली असेल त्या प्रदेशात नविन झाडे मोठ्या प्रमाणावर लावली पाहिजेत. त्याचबरोबर त्या झाडांची निगाही राखली पाहिजे.

③ जनावरांच्या चराई वर निर्बंध -

कुरणांच्या अतिरिक्त वापरामुळे जनावरांकडून जमिन तुडविली जाते. ह्यामुळे जमिन ठाक बनते. अशा जमिनीत वनस्पती उगवत नाहीत. त्यामुळे चराई वर नियंत्रण ठेवून पूर्णबंदी घालणे.

④ जंगलातील सुक्ष्मकिडे व रोगावर नियंत्रण

वनातील वृक्ष कीड व रोग यामुळे नष्ट होतात. ते टाळण्यासाठी झाडावर औषध फवारावे.

⑤ प्रशिक्षीत लोकांकडून जंगलाची निगा -

जंगलाचे संवर्धन करण्यासाठी ज्या लोकांची नियुक्ती केली जाते त्यांना जंगल व्यवस्थापनाचे प्रशिक्षण देवूनच त्यांची त्यांच्या योग्यतेनुसार वनाधिकारी व कर्मचाऱ्यांची नेमणुक करणे गरजेचे आहे.

Seat No.	

Vivekanand (Autonomous) College, Kolhapur
B.A. Part III, Sem -V, Pre-Examination – Oct.2018
Research Methodology
Paper No - IX

Day & Date- 24/10/2018 **Total Marks: 40**
Time: 08.00am to 10.00 am
Instructions:
1. All questions are compulsory
2. Figures to the right indicate full marks

Q.1. Write answer for the following question in detail. (Any Three) **(30)**

A) Write an essay on Research Methodology .

B) Write the Importance of research.

C) Write the plan of research

D) Describe the types sampling method

Q. 4. Write short notes (Any two) **(10)**

a) Assumption

b) Reference

c) Project Report Writing

*****

78/40 2082

Signature of Supervisor

" ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार "
- शिक्षणमहर्षी प. पू. डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR

Class B.A. III Div. Sem - 5 Roll No. 5732

Suppliment No. Subject

Test / Tutorial No.

प्र. 1

1) संशोधन पद्धती :-

संशोधन म्हणजे तथ्ये वा तत्वे शोधण्यासाठी करण्यात येणारी चिकित्सा किंवा परिश्रम, किंवा एखादी गोष्ट शोधून काढण्यासाठी सतत व पद्धतीशिरपणे केलेले परिश्रम होय."

"संशोधन म्हणजे नवीन ज्ञान मिळवण्यासाठी घेतलेले पद्धतशीर परिश्रम होय."

संशोधनाचे वेगवेगळे दृष्टिकोन आहेत, त्यालाच संशोधन पद्धती म्हणूनही ओळखले जाते.

नमुना प्रकार / व्यक्तिगत अध्ययन पद्धत.

सूक्ष्म अभ्यास करण्यासाठी आधुनिक संशोधन पद्धतीमधील ही एक महत्वाची अभ्यास पद्धती आहे. यामध्ये एक घटक म्हणून एखादा जिल्हा, तालुका, सर्कल, गाव, समाज, बँक, उद्योग, कारखाना, संस्था, कुटुंब, इत्यादींचा अभ्यास केला जातो. समस्या सोडविण्याचे एक आदर्शवत तंत्र म्हणून नमुना अभ्यास पद्धत उपयोगात आणली जाते. गुणात्मक विश्लेषणेसाठी व पूर्व निरीक्षणासाठी ही पद्धत उपयुक्त आहे. यामध्ये व्यक्तिगत कुटुंब आणि समाज यांचा अभ्यास विश्लेषणात्मक पद्धतीमुन

केला जातो. प्रा. टेन यांनी नवुना अभ्यास पद्धतीच्या या खालच्या सांगितल्या आहेत.

1) दूरदृष्टी :-

व्यक्तिगत अभ्यासाविषयीच्या सर्वांगीण ते करणे, अभ्यासाची उद्दीष्टये वैशिष्टये तोपर्यंत असावी वरील सर्व गोष्टींची माहिती देणाऱ्या कार्य पार्श्वभूमीवर होते.

2) प्रत्यक्ष क्षेत्र प्रक्रिया :-

अभ्यासासाठी नवुना निवड करणे, संबंधी माहिती मिळविण्याचे कोणकोणते मार्ग शोधणे की ज्यामुळे माहिती देणारे संस्था / समाज व्यक्तीची निवड आणि अभ्यासावर परिणाम करणारे, अपेक्षित घटक यांचा समावेश असतो.

3) संशोधन अभ्यासामध्ये गरजेची माहिती मिळविण्यासाठी संबंधितांसाठी प्रश्नावली करणे.

4) संशोधन अहवाल तयार करण्यासाठीची शैली, आणि खडा यांसारखे घटक निश्चित करणे हा या पद्धतीची जोपासची अवस्था प्रा. टेन यांनी विचारात घेतली आहे.

गुण :-

1) व्यक्तिगत अभ्यास पद्धतीद्वारे नवीन संकल्पनांचा विकास होतो.

2) या पद्धतीद्वारे अदृश्यावत शिक्षाही करता येतात.

दोष :-

1) एखाद्या क्रियेशील सर्वेक्षण होऊन निर्णय समाजाच्या काय उलगडाच्या अवस्थेत तर या पद्धतीचा उपयोग होत नाही.

संशोधनाचे महत्व :-

कोणत्याही क्षेत्रातील विकासाचा पाया म्हणून संशोधनाला ओळखले जाते. दुसऱ्या मेंदीमध्ये प्रत्येक चौकशी ही अन्वेषणाकडे नेते की ज्यायोगे संशोधनाचे महत्व समजून येते. अनेक प्रकारच्या संशोधनातून विविध प्रकारचे ज्ञान उदयास येते. त्याचा उपयोग मानवी कल्याणासाठी केला जातो. त्यामुळे संशोधनाचे महत्व जाणून घेणे गरजेचे आहे. संशोधनाचे उपयोग व महत्व पुढीलप्रमाणे सांगता येईल.

1) वैज्ञानिक व तर्कशुद्ध ज्ञानाची प्राप्ती :-

प्रसिद्ध तत्वज्ञ सॉक्रेटिस यांनी ज्ञान हा सद्गुण आहे आणि सद्गुण हे ज्ञान आहे असे म्हटले आहे. वाढत्या संशोधनाने समाजोपयोगी विविध विषयांशी निगडित असलेल्या ज्ञानाची प्राप्ती होती. उदा. संशोधनामुळे आकलनीय व अनुमानाचे विचार मनावर बिंबवले जातात. त्यामुळे वैज्ञानिक विचारांची व रचनात्मक तर्कशुद्ध मांडणीची सवय संशोधकाला लागते. वैज्ञानिक व तर्कशुद्ध ज्ञानाची प्राप्ती केवळ संशोधनानेच होते.

2) वैज्ञानिक दृष्टिकोनाची निर्मिती :-

मनातील सनातनी विचार नाहीसे होऊन एक शास्त्रीय बैठक असलेले विचार, संशोधनाच्या साहाय्याने मूळ धरू लागतात. मानवी समाजातील अंधश्रद्धा, रूढी, परंपरा, यांसारख्या विचारांना संशोधनाने काढा बसतो. प्रत्येक गोष्टीला आधार पाहिजे. म्हणून वैज्ञानिक दृष्टिकोन निर्मितीसाठी संशोधनाची गरज आहे.

3) अज्ञानाचा नाश :-

पॅडल्टन हॅरिंग यांच्या मते, "विद्यमान ज्ञानसंग्रहात भर घालणे हे सामाजिक संशोधनाचे सर्वज्ञात कार्य आहे, पण मनातील सनातन ज्ञानाची जळमटे दूर ठेवल्याशिवाय कचरा काढून टाकणे हेही संशोधनाचे महत्वाचे

कार्य आहे संशोधन ही एक संचयी प्रक्रिया आहे

4) सामग्री संकलन :-

सामग्री संकलन हे संशोधनाचे एक प्रमुख आहे. पृथ्वीवरील विविध घटकांची माहिती मिळविण्यासाठी संशोधनाची गरज आहे. अजूनही बरीचशी माहिती अज्ञात स्वरूपात आहे. ती मानवी कल्याणासाठी संकलित करणे आवश्यक आहे. लोकिकी माहिती व वर्णनात्मक माहिती असे माहितीचे दोन प्रकार आहेत.

5) शासकीय धोरणांना आधार पुरविणे :-

राज्यातील व देशातील सर्व सरकारी धोरणांना संशोधन आधार पुरविते. सरकारी अंदाजपत्रकात लोकांच्या गरजा व इच्छा यांचे विश्लेषण असते. गरजा भागविण्यासाठी उपलब्ध साधनसामुग्री व उत्पन्नाचा विचार असावा लागतो.

6) विविध समस्यांची उकल :-

संशोधनाच्या साहाय्याने व्यावसायिक, औद्योगिक व मानवी जीवनातील विविध कार्यात्मक व नियोजन समस्या सोडविण्यास अधिक मदत होते. एखाद्या समस्येची उकल करताना अचूक निर्णय घेणे महत्त्वाचे असते.

7) सामाजिक आणि राष्ट्रीय विकासास मदत :-

या देशामध्ये संशोधन कार्याला मदत चालना मिळते, त्या देशाचा विकास हा निश्चितच प्रगतिपथावर असतो. संशोधन हे बौद्धिक कार्य आहे त्यामुळे देशातील राष्ट्रीय तसेच सामाजिक संशोधनामध्ये वेगवेगळ्या विषयांच्या संदर्भात अभ्यास केला जातो.

Signature of Supervisor

" ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार "
– शिक्षणमहर्षी प. पू. डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR

Class B.A. III Div. Sem - 5 Roll No. 5731

Suppliment No. Subject

Test / Tutorial No.

3) संशोधन आराखड्याच्या पायऱ्या :-

1) संशोधन समस्येची निवड :-
समस्या निवड ही संशोधन आराखडा तयार करण्याची अत्यंत महत्वाची पायरी आहे. ज्या विषयाचे संशोधन करावयाचे आहे त्या विषयाच्या नियोजित अभ्यासासाठी समस्येची निवड करणे आवश्यक आहे.

2) शीर्षक :-
शीर्षक हे संक्षिप्त, नियमित व प्रस्तावित संशोधन समस्येचा व्यापक प्रकाश टाकणारे असावे.

3) अभ्यासाचा हेतु :-
संशोधन अभ्यासाचा हेतु नेहमी विधायक असावा. संशोधनाने प्राप्त झालेल्या ज्ञानाचा मानवी जीवनातील विविध गुंतागुंतीच्या समस्या सोडविण्यासाठी उपयोग करणे हा संशोधनाचा प्रमुख हेतु आहे.

4) अभ्यासाचे स्वरूप :-
संशोधन आराखडा अभ्यास विषयाशी संबंधित असतो. अभ्यासाचे स्वरूप स्पष्ट करणे आवश्यक असते.

5) निरीक्षण :-

संशोधनाची जो अभ्यास विद्यार्थी संबंधी असतो विषय निवडणार आहे, त्याच्याची निगडित असलेल्या कार्यविधीचे वाचन करून घेतलेला आहे म्हणजे निरीक्षण होय.

6) वर्गीकरण विधान :-

संशोधकाने निरीक्षणाच्या माध्यमातून संबंधित विषयाची निगडित वाचन व अभ्यास केल्यानंतर घटकांचे तुलनात्मक पडताळणी किंवा तिऱ्हाईत मूल्यमापन करता येते.

7) अन्वेषणाची व्याप्ती :-

संशोधन आराखडा तयार करताना संशोधकासाठी लागणारा वेळ, पैसा, लागणारी साधनसामग्री इत्यादींचा विचार करणे आवश्यक आहे.

8) अभ्यासाची उद्दिष्टे :-

संशोधनाची उद्दिष्टे ही विधानात्मक वाक्य स्वरूपात असतात.

9) संकल्पना व संज्ञा मांडणी करणे :-

संशोधनात वापरली जाणारी प्रत्येक संकल्पना व संज्ञा स्पष्टपणे वाचकाच्या स्वरूपात संशोधक व्यक्त करी पाहिजे.

7

गृहितके :-

नाव अथवा परिवर्तनाशिवाय घटकांच्या संबंधाविषयी गृहित धरलेली गोष्ट म्हणजे गृहितक प्रमेय होय. संशोधनाची निष्पत्तीविषयी अंदाज किंवा तर्क म्हणजे गृहितक प्रमेय होय. संशोधन सुरु करण्यापूर्वी संशोधकाला संशोधन समस्येविषयी जरासा सामान्य किंवा बोधिक मत असते.

व्याख्या :-

1) विशिष्ट सत्यस्थितींच्या संबंधाविषयी तात्पुरते प्रायोगिक विधान म्हणजे गृहितक प्रमेय होय

2) दोन किंवा अधिक चलांमधील संबंधाविषयी तर्कावर आधारित विधान म्हणजे गृहितक-प्रमेय होय.

3) संदर्भ :-

संशोधन प्रबंधात संशोधनासाठी वापरलेले संदर्भ, संदर्भग्रंथ, संशोधन पत्रिका, नियतकालिके, अहवाल, प्रबंध, संकेतस्थळे, वेबसाईट्स, जनगणना अहवाल इत्यादींची यादी जोडणे जरूरी असते त्यामुळे अहवालातील निष्कर्षांची तज्ज्ञनिष्ठता तपासण्यासाठी इतर संशोधकांना व वाचकांना सुलभ होते.

संशोधन कार्यात ज्या ज्या साधनांद्वारे माहिती मिळविली जाते त्याची संदर्भ देणे आवश्यक असते. संदर्भ देताना प्रत्यक्ष वापरलेल्या पुस्तकांचा संदर्भ विशिष्ट पद्धतीने द्यावा.

इंग्रजी पर्यायांतर सामग्री संदर्भग्रंथ सूची अशि नाव देऊन आद्याक्षरप्रमाणे प्रत्यक्ष

किंवा अप्रत्यक्ष वापरलेल्या फुलांचा संदर्भ विशिष्ट पद्धतीने वर्गीकरण करून दिला जातो.

Seat No.	

Vivekanand (Autonomous) College, Kolhapur
B.A. Part III, Sem -V, Pre-Examination – Oct.2018
Physical Geography of India
Paper No - VII

Day & Date- 22/10/2018
Time: 08.00am to 10.00 am **Total Marks: 40**
Instructions:
1. All questions are compulsory
2. Figures to the right indicate full marks

Q.1. Write answer for the following question in detail. (Any Three) **(30)**

A) Write Physical division of India and describe any one of them .

B) Write an essay on Indian Monsoon.

C) Write the Types of Soil in India

D) Describe the types of natural vegetation in India.

Q. 4. Write short notes (Any two) **(10)**

a) Location Of India

b) North-flow Rivers

c) Forest Protection

d) Methods of Water conservation

*****

PRE-EXAM

MARCH 2019

2018-19

Mr. H. P. Patil
Head, Asst. Professor,
Dept. of Geography
Date - 10/03/ 2019

To,

The Principal,

Vivekanand College Kolhapur

Subject: Regarding Pre-Exam for B. A. III

Respected Sir,

Department of Geography wish to conduct Pre-Exam for B. A. III on 11 March 2019 to 13 March 2019 at 8.00 am at Department of Geography.

Please allow us to arrange the Pre-Exam for B. A. III and oblige.

Thank you,

Yours faithfully,

(Mr. H. P. Patil)
Head
DEPARTMENT OF GEOGRAPHY
VI' 'EKANAND COLLEGE,
KOLHAPUR.

" Education for Knowledge, Science and Culture"
- Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's

Vivekanand College Kolhapur

Department of Geography

2018-19

Date 10/03/2019

NOTICE

All the students of B.A. Part III are here by informed that Department of Geography conduct **pre-exam** from **11/03/2019 to 13/03/2019**, at 8.00 am. at Dept. of Geography

The attendance of all students is necessary.

(Dr. S. Y. Hongekar)
PRINCIPAL
Vivekanand College
Kolhapur.

" Education for Knowledge, Science and Culture"
- Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe
Shri. Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's

Vivekanand College Kolhapur

Department of Geography

Conduct

PRE- EXAM

B. A. III - March 2019

Venue: Dept. of Geography

PROGRAMME

Time- 8.00am to 10.00am

Date	Paper No.	Name Of Supervisor
11/03/2019	Geo- X	Mr. S. D. Joshi
12/03/2019	Geo- XI	Mr. G. S. Ubale
13/03/2019	Geo- XII	Mr. S. D. Joshi

Time 10.00 am to 11.00 am

VIVEKANAND COLLEGE (AUTONOMOUS) KOLHAPUR

DEPARTMENT OF GEOGRAPHY

B.A. III- 2018-19

Pre- Exam 11/03/19 to 13/03/19

SR. NO.	NAME OF STUDENTS	ROLL NO.	SIGNATURE		
			11/19	12/19	13/19
1	BHOSALE HARSHADA VIJAY	5511			
2	BODAKE SWAPNIL MARUTI	5514			
3	CHAUDHARI KRISHNAT RAMCHANDRA	5519			
4	CHAVAN AISHARYA JAYWANT	5520			
5	CHOUGALE AKASH PRAKASH	5525			
6	DONGALE AJIT PRAKASH	5539			
7	EKASHINGE KOMAL BABAN	5541			
8	GAVANDI PANKAJ MANIK	5546			
9	GURAV DASHRATH SHIVAJI	5552			
10	GURAV PRAJAKTA DINKAR	5553			
11	JADHAV SUPRIYA AKARAM	5561			
12	KADAM RANDHIR VIKRAM	5568			
13	KADAPPA RUTUJA SANJAY	5569			
14	KHOPKAR KAJAL SHAMRAO	5595			
15	KHOT SADHNA SADASHIV	5597			
16	MORE SHUBHAM TUKARAM	5617			
17	MULLA AMIN SIKANDAR	5621			
18	NACHNEKAR RANJIT SUBHASH	5624			
19	NALE PRASAD SHRIDHAR	5628			
20	PATIL SANJAY NITIN	5652			
21	PATIL SHIVANI ANIL	5653			
22	PATIL SHUBHAM BABURAO	5656			
23	PATIL SOURABH SUBHASH	5658			
24	PATIL SUYASH SUKUMAR	5661			
25	PAWAR SHUBHANGI RAJENDRA	5664			
26	REPE ROHAN BAJARANG	5678			
27	SAMUDRE NAMITA VILAS	5684			
28	SANGAVE SHUBHAM SARJERAO	5686			
29	SARNAIK AVDHOOT UDAY	5690			
30	SAYYAD ASHPAK HAIDAR	5699			
31	SHINDE SHUBHAM SHIVAJI	5712			
32	SHINDE SHUBHAM UTTAM	5713			
33	TELI AMOL DAGADU	5726			
34	TELVEKAR AISHWARYA NAMDEV	5727			
35	THAKARE NIKHIL BHANUDAS	5728			
36	VALAGADDE ANKITA NAMDEV	5731			
37	VIBHUTE NITIN PRASHANT	5732			

VIVEKANAND COLLEGE (AUTONOMOUS) KOLHAPUR

DEPARTMENT OF GEOGRAPHY

B.A. III- 2018-19

Pre- Exam - March 2019

Mark List

SR. NO.	NAME OF STUDENTS	ROLL NO.	Marks		
			Pap- X	Pap- XI	Pap-XII
1	BHOSALE HARSHADA VIJAY	5511	29	31	33
2	BODAKE SWAPNIL MARUTI	5514	28	27	30
3	CHAUDHARI KRISHNAT RAMCHANDRA	5519	19	21	32
4	CHAVAN AISHARYA JAYWANT	5520	30	26	29
5	CHOUGALE AKASH PRAKASH	5525	32	34	35
6	DONGALE AJIT PRAKASH	5539	21	24	26
7	EKASHINGE KOMAL BABAN	5541	30	31	32
8	GAVANDI PANKAJ MANIK	5546	22	25	28
9	GURAV DASHRATH SHIVAJI	5552	19	24	26
10	GURAV PRAJAKTA DINKAR	5553	30	33	36
11	JADHAV SUPRIYA AKARAM	5561	19	27	30
12	KADAM RANDHIR VIKRAM	5568	32	33	35
13	KADAPPA RUTUJA SANJAY	5569	33	30	34
14	KHOPKAR KAJAL SHAMRAO	5595	31	29	25
15	KHOT SADHNA SADASHIV	5597	32	33	30
16	MORE SHUBHAM TUKARAM	5617	22	24	29
17	MULLA AMIN SIKANDAR	5621	19	18	17
18	NACHNEKAR RANJIT SUBHASH	5624	20	21	27
19	NALE PRASAD SHRIDHAR	5628	24	26	29
20	PATIL SANJAY NITIN	5652	33	32	34
21	PATIL SHIVANI ANIL	5653	30	32	34
22	PATIL SHUBHAM BABURAO	5656	31	32	33
23	PATIL SOURABH SUBHASH	5658	32	34	35
24	PATIL SUYASH SUKUMAR	5661	20	23	29
25	PAWAR SHUBHANGI RAJENDRA	5664	21	24	28
26	REPE ROHAN BAJARANG	5678	23	24	29
27	SAMUDRE NAMITA VILAS	5684	33	32	16
28	SANGAVE SHUBHAM SARJERAO	5686	18	22	30
29	SARNAIK AVDHOOT UDAY	5690	32	34	36
30	SAYYAD ASHPAK HAIDAR	5699	36	34	35
31	SHINDE SHUBHAM SHIVAJI	5712	30	32	40
32	SHINDE SHUBHAM UTTAM	5713	32	30	33
33	TELI AMOL DAGADU	5726	30	33	34
34	TELVEKAR AISHWARYA NAMDEV	5727	33	20	25
35	THAKARE NIKHIL BHANUDAS	5728	30	34	38
36	VALAGADDE ANKITA NAMDEV	5731	31	30	34
37	VIBHUTE NITIN PRASHANT	5732	33	28	33

Head
DEPARTMENT OF GEOGRAPHY
VI 'EKANAND COLLEGE,
KOLHAPUR.

Seat No.	

Vivekanand (Autonomous) College, Kolhapur
B.A. Part III, Sem -VI, Pre-Examination – March 2019
Urban Geography
Paper No- XI

Day & Date- 12/03/2019
Time: 08.00am to 10.00 am

Total Marks: 40

Instructions:
1. All questions are compulsory
2. Figures to the right indicate full marks

Q.1. Write answer for the following question in detail. (Any Three) **(30)**

A) Explain Christler Theory

B) Explain the Classification of City on the bases of work

C) Write an essay on problems of Urbanization

D) Describe the elements of Urbanization.

Q. 4. Write short notes (Any two) **(10)**

a) Nature of Urban Geography

b) Location of City

c) CBD

*****

Signature of Supervisor 40.

" ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार "
– शिक्षणमहर्षी प. पू. डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR

Class B.A – III Div. Roll No. 5684

Suppliment No. Subject Geo – Sem – 6

Test / Tutorial No.

2 क्रिस्टलर यांचा नागरीकरणाचा सिद्धांत (संकल्पना)

नागरीकरण कसे होते या संबंधी क्रिस्टलर यांनी एक सिद्धांत मांडलेला आहे.

हा सिद्धांत व्हॉन थूनेन या शास्त्रज्ञाच्या संकल्पनेवर आधारीत आहे. क्रिस्टलरच्या मते या ठिकाणी सर्व जमीनीतर कार्ये केंद्रित होणार नाहीत. कारण शेतकऱ्यास लोहार सुतार व शेतीच्या दृष्टिने आवश्यक असलेल्या इतर सेवांची, तसेच दुकाने, मंदिरे, चर्च मशिद शाळा इत्यादी कमकुवतीच्या सोयींची गरज असते.

क्रिस्टलरच्या मतानुसार वरील सेवा एखादी ठिकाणी केंद्रीत होतील व त्याच्या आसपास व समान अंतरावर लहान - लहान वस्त्या स्थापन होतील.

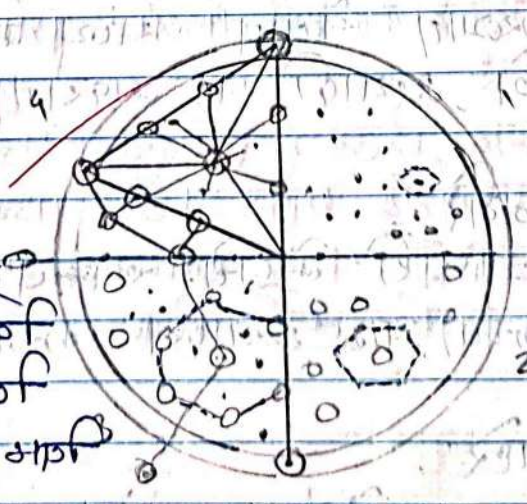

- वाडी
- खेडे
- नगर
- शहर
- महानगर
- प्राथमिक मार्ग
- मुख्य मार्ग
- स्थानिक मार्ग

आकृती पहिल्या विभागात दाखविल्याप्रमाणे ज्या वस्त्या कोणी आकाराच्या क्षेत्रास सेवा उपलब्ध करतील त्या सर्व सेवा उपलब्ध होऊ शकत नाहीत म्हणून असे कोणी क्षेत्र कुस्त्या आकृती दा विभागात दाखविले आहे. क्रिस्टलरच्या मते नागरी केंद्राची एक मालिका र होते. परंतु वेगवेगळी वैशिष्ट्ये, आकार, पार्श्वभूमी व समान वितरण असलेल्या शहराच्या उद्योगधंदे व रस्ते यावर नैसर्गिक अडथळ्यांचा व स्थानांच्या मर्यादा होतो. हे तिसऱ्या विभागात दाखविले आहे. आकृती मध्ये चौथ्या विभागात शहराची मोठ्या प्रमाणात प्रगती झालेली आहे.

क्रिस्टलर यांच्या मते, ग्रामीण नागरी परिसीमा क्षेत्र आर्थिकदृष्ट्याच्या दृष्टिने महत्त्वाची असतात. कारण या क्षेत्राच्या दिशेने शहरांची वाढ व विस्तार होऊ शकते

3 कार्यानुसार शहरांचे वर्गीकरण

(i) ऐतिहासिक नगरे :-

काही शहरे ऐतिहासिक कारणांमुळे प्रसिद्धीस येतात अशा ठिकाणी नगरे स्थापन होऊन त्यास ऐतिहासिक महत्त्व प्राप्त होते.

(ii) प्रशासकीय नगरे :-

प्रत्येक देशात व राज्यात प्रशासनासाठी काही केंद्रे स्थापन करण्यात येतात. राज्य शासनाची केंद्रीय कार्यालये ; न्यायालये इत्यादी या शहरांना प्रशासकीय शहरे म्हणतात

(iii) व्यापारी नगरे :-

व्यापारी केंद्राचे स्वरूप वेगवेगळे असते. काही शहरे जास्त माल उत्पादन करणाऱ्या प्रदेशात स्थापन होतात

(iv) औद्योगिक शहरे -

या केंद्राचा संबंध मुख्यत: मोठ्या शहरांशी

असतो. तथापि काही केंद्रे केवळ शिक्षणाच्या दृष्टिने महत्वाची असतात.

⑤ धार्मिक ठिकाणे :

काही ठिकाणांची तेथील धार्मिक महत्वामुळे प्रगती होते. अशी ठिकाणे बहुधा नद्यांच्या काठी किंवा अन्य धार्मिक महत्व असलेल्या ठिकाणी स्थापन होतात.

⑥ बंदरे :-

बंदरे असलेली ठिकाणे व्यापारी केंद्राचेचे स्वरूप असते. बंदरामुळे तेथे व्यापाराला गती मिळते. व येथे नगरे स्थापन होतात.

⑦ दळणवळण केंद्रे :

ज्या ठिकाणी वस्ती वाढत जाऊन त्या ठिकाणाचे रूपांतर शहरात होते. अशी ठिकाणे रेल्वे मार्गाच्या किंवा रस्त्यांची केंद्रे असतात.

⑧ मासेमारी केंद्रे :-

समुद्राच्या काठी वसलेली काही ठिकाणे मासेमारीची केंद्रे म्हणून प्रसिद्धीस येतात. येथील मोठे लोक मासेमारीत गुंतलेले असतात.

⑨ औद्योगिक नगरे -

जगात औद्योगिक क्रांतीनंतर औद्योगिक शहरे अस्तित्वात आली. जेथे उद्योगांना अनुकूल परिस्थिती असते. अशा ठिकाणी निरनिराळे कारखाने सुरू होऊन त्या ठिकाणास औद्योगिक महत्व प्राप्त होते.

⑩ लष्करी केंद्रे -

काही ठिकाणांना लष्करी अथवा सैनिकी महत्व असते. सुरक्षितेच्या दृष्टिने महत्व असलेल्या ठिकाणी लष्करी छावणीची स्थापना झाल्यावर त्या ठिकाणास सैनिकी महत्व प्राप्त होऊन त्या ठिकाणी लोक येऊन स्थायिक होऊ लागतात.

4 नागरिकरणाच्या समस्या भौगोलिक निबंध

मोठी शहरे मानवाच्या आर्थिक, सामाजिक व वैज्ञानिक विकासाची प्रतिके असली तरी त्यांत अनेक वाईट गोष्टीही असतात. आजकाल बऱ्तेक मोठ्या शहरांत बेकारी, जागेचा अभाव, भकुरा पाणीपुरवठा, दळणवळण व इतर अनेक समस्या असतात. इतकेच काय, शहरात शुद्ध खाद्यपदार्थ देखील मिळत नाहीत. शहरात मोठ्या उंच इमारती, भव्य रस्ते, रस्त्याने धावणाऱ्या मोटारी, चित्रपटगृहे, उद्याने इत्यादी आकर्षक गोष्टी असल्या तरी तेथे कोलाहल, गर्दी, भांडणे, समस्या, मारामाऱ्या इत्यादी गोष्टीही असतात. तेथे गलिच्छ वस्त्यांत राहणारे लोकही असतात. एखाद्या शहराच्या भव्यतेचे वर्णन शहरात जेथे चांगले व स्वच्छ रस्ते आहेत तेवढेच असह व घाणेरडे रस्तेही आहेत. जेथल्या चांगल्या वस्त्या असतात, तेथल्याच गलिच्छ वस्त्याही असतात. आणि तेथील अनेक लोक झुगढी व खोल्या यांतील जीवन जगत असतात. या प्रकारे नागरीकरणामुळे अनेक समस्या निर्माण होतात. जगातील बऱ्तेक शहरांना अनेक समस्यांना तोंड द्यावे लागत आहे. नागरीकरणाच्या काही समस्या पुढील प्रमाणे आहेत.

(i) वाढती लोकसंख्या
(ii) जागेचा अभाव
(iii) गलिच्छ वस्त्या
(iv) बेकारी
(v) प्रदूषण
(vi) भकुरा पाणीपुरवठा
(vii) बीज व इंधनाचा अपुरा पुरवठा
(viii) वाहतूकीच्या समस्या
(ix) जीवनावश्यक वस्तूंची टंचाई
(x) एकतेची भावना, बंधुत्व व नैतिकतेचा अभाव.

Signature of Supervisor

" ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार "
- शिक्षणमहर्षी प. पू. डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR

Class BA - III Div. Roll No. 5684

Suppliment No. Subject Geo - Sem - 6

Test / Tutorial No.

16/40

Q-2

1 नागरी भूगोलाचे स्वरूप

नागरी भूगोलाचे विविधांगी स्वरूप खालील गोष्टीवरून स्पष्ट होते.

(i) वर्णनात्मक स्वरूप -

नागरी भूगोलाचा अभ्यास अलीकडील असला तरी प्राचीन काळात नागरी ठिकाणांकडे अधूनमधून अभ्यासकांचे लक्ष वेधले होते. ही त्यावेळी नगराचे अध्ययन वर्णनात्मक पद्धतीने होत होते.

(ii) स्थितिजन्य स्वरूप -

20 व्या शतकात सुरुवातीला काही भूगोलतज्ज्ञांनी शहरांच्या वर्णनात्मक बाजूवर जास्त भर न देता शहरांचे वितरण व त्यांची कार्ये यांवर भौगोलिक परिस्थितीचा कसा परिणाम होतो, या गोष्टीवर अधिक भर दिला.

(iii) क्षेत्रीय स्वरूप -

१९५० मध्ये पेट्रिक गिडीज यांनी नागरी ठिकाणांच्या विस्तृत स्वरूपात सखोल पद्धतीने पाहिले आणि त्यास असे नाव दिले. नागरी भूगोलात मानवी भूगोलातले विषय समाविष्ट आहेत. त्यामुळे नागरी भूगोल ही अभ्यासाची स्वतंत्र शाखा असू शकत नाही.

(4) नियोजनात्मक स्वरूप -

1934 मध्ये श्रेबी या लेखकाने नागरी भूगोलाच्या प्रारंभिक अध्ययनाच्या स्वरूपास ज्यामध्ये स्थान व स्थिती यांना महत्व दिले जात होते. त्यास अनावश्यक म्हणून संबोधले.

(5) क्रमबद्ध स्वरूप.

वरील कारणांनी नागरी भूगोलाच्या औद्योगिक स्वरूपातही परिवर्तन घडून आले. त्यामुळे नागरी विकासाच्या क्रमबद्ध अध्ययनाकडे लोकांचे लक्ष गेले. पूर्वीच्या काळात फक्त मानव व भौगोलिक परिस्थिती यावर भर देण्यात येत होता. नंतर हळूहळू पृथ्वीवरील क्षेत्रीय विषमतेवर भर देण्यात येऊ लागला.

2 नगराचे स्थान :-

① सुरक्षित स्थान -

नगरे व शहरांची उत्पत्ती व विकास या दृष्टिने प्राचीन काळापासून सुरक्षित स्थानास महत्व आहे. तसे पाहता सुरक्षितता मानवाच्या दृष्टिने महत्वाची असते.

② नदी किनारा स्थान :-

नदीच्या काठी असलेल्या शहरास सुरक्षितता कशी मिळते; याचा उल्लेख वर आलेला आहे. प्रत्येक नदीच्या काठी किंवा नदीजवळ अशा अनेक गोष्टी असतात, ज्या शहर स्थापनेच्या दृष्टिने सुविधाजनक असतात.

③ कालव्याचे स्थान -

काही ठिकाणे मोठ्या कालव्यांजवळ विकसित होतात. ही ठिकाणे जहाजाचे इंधन, पाणी घेण्याची ठिकाणे म्हणून ओळखली जातात

④ दऱ्या -

पर्वतीय क्षेत्रामधील दऱ्यांचे सपाट भाग नगरांच्या व शहरांच्या निर्मितीस उपयुक्त असतात.

⑤ वायुमार्ग -

जगात वायुमार्गाचा विकास अलीकडच्या काळात झाला. त्यामुळे वायुमार्गावर स्थापन झालेल्या शहरांची उदाहरणे फारशी आढळत नाहीत.

⑥ पाणीपुरवठा :-

मानवाच्या अत्यावश्यक गरजांपैकी पाणी ही एक आवश्यक बाब आहे. पाण्याचे महत्व पाहता पाणीपुरवठ्याचा नगरांच्या स्थापनेवर मोठा प्रभाव पडतो.

⑦ शिक्षणाचे स्थान :- 8

जेथे विद्यापीठ, संशोधन केंद्र व इतर महत्वाच्या अशा शैक्षणिक संस्था असतात तेथे शहराच्या स्थापनेची संभावना असते.

Seat No.	

Vivekanand (Autonomous) College, Kolhapur
B.A. Part III, Sem -VI, Pre-Examination – March 2019
Political Geography
Paper No- XII

Day & Date- 13/03/2019
Time: 08.00am to 10.00 am

Total Marks: 40

Instructions:
1. All questions are compulsory
2. Figures to the right indicate full marks

Q.1. Write answer for the following question in detail. (Any Three) **(30)**

A) What is the Political Geography? write the nature of Political Geography .

B) Explain the concept of Nation and its elements.

C) Differ the boundaries and frontiers and their types.

D) Explain India- China dispute.

Q. 4. Write short notes (Any two) **(10)**

a) Scope of Political Geography

b) Makinder's Theory

c) Reamland Theory

*****

Signature of Supervisor 36/40

" ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार "
- शिक्षणमहर्षी प. पू. डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR

Class BA - III Div. Roll No. 5553

Suppliment No. Subject राजकीय भूगोल

Test / Tutorial No. Sem - 6

प्र.1.

(1) राजकीय भूगोल म्हणजे काय? त्याचे स्वरूप लिहा.

राजकीय भूगोल -

राजकीय भूगोल ही मानवी भूगोलाची शाखा आहे. हा अलीकडे विकसीत झालेला विषय असला तरी, तरी जगात राज्याचा अभ्यास अनेक वर्षापासून होत आहे. त्यामुळे या विषयाच्या अभ्यासकांनी त्याच्या वेगवेगळ्या व्याख्या केल्या.

राजकीय भूगोल राष्ट्राराष्ट्रांच्या दरम्यान अस्तित्व प्रक्रियेशी संबंधीत असलेला विषय आहे.

व्याख्या -

1). मानवाचे वसतिस्थान असलेल्या पृथ्वीवरील इतर घटकांच्या संबंधाने स्थान व स्थानाच्या विविध राजकीय वैशिष्ट्यांचा अभ्यास अशी दृष्टीने या लेखाने राजकीय भूगोलाची व्याख्या केली आहे.

2). फिन्डलेच्या मतानुसार 'राजकीय भूगोल म्हणजे राज्याचे स्वरूप, त्याचा विस्तार त्याच्या संघटना आणि त्यांच्या परस्परसंबंधावरील परिणामांशी आणि भूगोलाच्या स्थितीशी जुळते होय अध्ययन होय.

राजकीय भूगोलाचे स्वरुप -

मानवी भूगोलाच्या सर्वांकष संकल्पनेतील बदलामुळे राजकीय भूगोलाच्या व्याप्तेत किंवा त्याच्या दृष्टिकोनात बदल झाला त्यामुळे त्याचे स्वरुप बदलले हे स्वरुप तीन भागात विभागले आहे.

① मानवाच्या राजकीय क्रिया व संघटना आणि नैसर्गिक पर्यावरण यांमधील परस्परांचे स्वरुप -

सुरुवातीच्या काळात राजकीय भूगोल हा मानवाच्या क्रिया संघटना आणि नैसर्गिक पर्यावरण यांच्यातील परस्परसंबंधाचे अध्ययन करणारा विषय म्हणून ओळखला जात होता. काय आणखी याच पद्धतीने राजकीय भूगोलाचे अध्ययन होत होते.

② क्षेत्रीय स्वरुप :

त्यानंतरच्या काळात भूगोलास स्थानिक भिन्न परिस्थितीनुसार पृथ्वीच्या भूपृष्ठाच्या अध्ययनाचे विज्ञान म्हणून वाढता दृष्टिकोन मिळू लागला. त्याबरोबर राजकीय भूगोलास एक वेगळे विशेष महत्त्व प्राप्त होऊन या विषयाच्या नवीन व्याख्या होऊ लागल्या.

③ वैविध्यपूर्ण स्वरुप -

मानवी भूगोलाचे उपक्षेत्र या नात्याने जॅक्सन या शास्त्रज्ञाने राजकीय भूगोलाची स्वतःची व्याख्या करून या विषयाच्या पद्धतीवर विशेष भर दिला. जॅक्सनच्या मते राजकीय भूगोल हे क्षेत्रीय विषयाच्या संदर्भात राजकीय घटनांचे अध्ययन आहे. राजकीय घटना या भिन्न असतात.

राष्ट्र संकल्पना व त्याचे घटक -

राष्ट्र -

Nation (ज्याला आपण मराठीत राष्ट्र म्हणतो) हा शब्द Natus या लॅटीन शब्दापासून बनला आहे. याचा अर्थ जन्म किंवा वंश असा होतो. म्हणजे एकाच वंशात जन्मलेले, असा त्याचा अर्थ आहे. बर्जेस व लिंकॉक या तज्ज्ञांच्या मते, जेथे समान वंशाचे लोक एकत्र राहतात, तेथे त्यांच्यात राष्ट्रीयत्वाची राष्ट्रप्रेमाची एकतेची व समोत्याची भावना असते. यातूनच राष्ट्राची निर्मिती होते. असे या विचारवंतांचे मत आहे. या विचारवंतांनी समान वंशाच्या आधारे राष्ट्राची व्याख्या केली आहे.

1. प्रा. बर्जेस -

वांशिक ऐक्य असलेला व एकाच भौगोलिक प्रदेशात वास्तव्य करणारा लोकसमूह म्हणजे राष्ट्र होय.

राष्ट्र निर्मितीस आवश्यक घटक -

1. भाषा -

भाषा हा सर्वांना एकत्र आणणारा महत्त्वाचा घटक आहे. समान भाषा बोलणारे लोक जेथे एकत्र येतात तेथे त्यांच्यात ऐक्य निर्माण होऊन राष्ट्रीयत्वाची भावना उत्पन्न होते.

2. वंश -

वंश, वर्ण हाही राष्ट्र निर्मितीतील एक घटक मानला जातो. समान मुखवैशिष्ट्ये दर्शविणाऱ्या मानवजातीच्या समूहास मानववंश असे म्हणतात.

3. धर्म -

समान धर्म असलेल्या लोकांत राष्ट्रीयत्वाची भावना लवकर निर्माण होते. राष्ट्र व राज्याच्या निर्मितीस धर्म हा अत्यंत महत्वाचा घटक आहे.

4. संस्कृति -

ज्यांची संस्कृती एक आहे ज्यांचा इतिहास समान आहे. आणि ज्यांची परंपरा एक आहे अशा लोकांत ऐक्य भावना निर्माण होते.

5. भौगोलिक एकता -

एका विशिष्ट प्रदेशात अनेक वर्षे वास्तव्य करून राहिल्यावर हा प्रदेश माझा आहे. ही भूमी माझी मातृभूमी आहे आणि या भूमीवर सगळे आपण एक आहोत अशी ऐक्याची भावना तेथील लोकांत निर्माण होऊन त्यांच्यातील राष्ट्रीयत्व दृढ होते.

6. समान राजकीय आकांक्षा व समान हितसंबंध -

विविध धर्माचे व वंशाचे आणि विविध भाषा बोलणारे लोक समान राजकीय आकांक्षेच्या निमित्ताने एकत्र येतात.

उदा. स्वातंत्र्यलढ्याच्या वेळी भारतातील विविध धर्मांच्या व भिन्न भाषा बोलणाऱ्या लोकांत राष्ट्रीयत्वाची भावना होती.

Signature of Supervisor

" ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार "
– शिक्षणमहर्षी प. पू. डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR

Class _____ Div _____ Roll No. _____

Suppliment No. _____ Subject _____

Test / Tutorial No. _____

3. सीमा व सरहद्द यामधील फरक व त्यांचे प्रकार-

1. सीमा राज्याच्या बाहेरील भाग, तर सीमारेषा अंतर्गत भाग दर्शविते.
2. सीमा ही केंद्रापसारी प्रभाव तर सीमारेषा केंद्रोपयामी प्रभाव दर्शविते.
3. सीमा हा दोन राज्यांमधील एका बाजूकडून अखंडत्वदर्शक घटक असून, सीमारेषा दोन राज्यांमधील विभक्त घटक आहे.
4. सीमांचे स्वरूप हे क्षेत्रीय तर सीमारेषांचे स्वरूप हे रेषायुक्त आहे.
5. स्वरूपाने सीमा ही प्राचीन घटना तर सीमारेषा ही आधुनिक घटना आहे.
6. दोन राज्यांतील सीमाभागात स्पष्ट फरक दिसून येतो. तसा सीमारेषांच्या दोन्ही बाजूस दिसत नाही.

सीमांचे प्रकार -

① नैसर्गिक किंवा प्राकृतिक सीमा -
प्राचीन काळात मोठे रुंद, मानवी जीवनास प्रतिकूल आणि पूर्णत: मानवविरहीत प्रदेश दोन राज्यांच्या दरम्यान सीमा मानल्या होत्या.

② वांशिक सीमा -

दोन राजकीय सत्तांच्या दरम्यान जेथे अत्यंत विरळ लोकवस्ती आहे आणि जेथील लोक राष्ट्रातील मागासलेले आणि गौण दर्जाचे आहेत. अशा भागाच्या सीमा म्हणून त्यावेळी उल्लेख केला जात असे.

3. जामितीय सीमा -

अपरिचित अशा अंतर्गत भागात पूर्वत; लोकवस्ती प्रदेशाकडून भौगोलिक घटकांचा आधार न घेता आखलेल्या सीमेला जामितीय सीमा म्हणतात.

4. राजकीय सीमा -

दोन स्पष्ट अशा राजकीय सत्तांच्या दरम्यान असलेली सीमा ही राजकीय सीमा होय.

सरहद्दीचे प्रकार -

① पूर्वेतिहासिक सीमारेषा -

सांस्कृतिक भूदृश्ये विकसीत होण्यापूर्वी या सरहद्दी निश्चित केल्या जातात.

② स्वभावोदभूत सीमारेषा -

वसाहती निर्माण आधारावर जेव्हा सांस्कृतिक भूदृश्ये विकसीत होतात तेव्हा निश्चित केलेल्या सरहद्दीला स्वभावोदभूत सीमारेषा म्हणतात.

③ अध्यारोपित सीमारेषा -

सीमारेषेचा हा प्रकार स्वभावोदभूत सीमारेषेचाच एक विशेष प्रकार आहे. स्वभावोदभूत सरहद्दीप्रमाणे अध्यारोपीत सरहद्दीमुळेही सांस्कृतिक भूदृश्ये विकसीत

त्यावर निश्चित केल्या जातात.

अवशिष्ट सीमारेषा -

सध्या ज्यांची राजकीय कार्ये संपुष्टात आली आहेत. मात्र त्यांची सूक्ष्म सांस्कृतिक वैशिष्ट्ये अस्तित्वात आहेत अशाना अवशिष्ट सीमारेषा म्हणतात.

(5) प्राकृतिक सरहद्दी -

या सरहद्दी प्राकृतिक वैशिष्ट्यांच्या आधारे निश्चित केल्या जातात.

उदा. पर्वत, नद्या, सरोवरे.

4

प्र २.

① राजकीय भूगोल -

राजकीय भूगोल ही मानवी भूगोलाची शाखा आहे. हा अलीकडे विकसीत झालेला विषय असला तरी जगात याचा अभ्यास अनेक वर्षांपासून होत आहे. त्यामुळे या विषयाच्या अभ्यासकांनी त्याच्या वेगवेगळ्या प्रकारे व्याख्या केल्या आहेत.

राजकीय भूगोल हे शब्द ज्याप्रमाणे सुचित करतात, त्याप्रमाणे या शब्दाचा अर्थ राजकीय घटकांशी संबंधीत आहे. हे घटक (विभाग) आकार व प्रकार याबाबतीत कमालीचे भिन्न असतात. काही बाबतीत हे भौगोलिक व राजकीय घटक वैशिष्यपूर्ण असतात.

राजकीय भूगोल राष्ट्रराष्ट्रांच्या दरम्यान घडणाऱ्या प्रक्रियेशी संबंधीत असलेला विषय आहे. आपण जेव्हा राष्ट्रराष्ट्रामधील वादाचा विचार करतो, तेव्हा त्या वादामध्ये भूगोल असलेला दिसून येतो. कारण प्रत्येक राष्ट्राच्या विविध गोष्टींवर भौगोलिक घटकांचा परिणाम होतो; म्हणून केवळ भूगोलशास्त्रज्ञांनीच नव्हे, तर इतिहासकार, अर्थशास्त्रज्ञ याचप्रमाणे आंतरराष्ट्रीय संबंधाचे विशेष अभ्यासक व इतर अभ्यासकांनीही या संबंधाच्या अभ्यासावर भर दिला पाहिजे.

व्याख्या -

मानवाचे वसतिस्थान असलेल्या पृथ्वीवरील इतर घटकांच्या संबंधाने स्थान व स्थानाच्या विविध राजकीय वैशिष्ट्यांचा अभ्यास.

Signature of Supervisor

" ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार "
- शिक्षणमहर्षी प. पू. डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR

Class _____ Div _____ Roll No. _____

Suppliment No. _____ Subject _____

Test / Tutorial No. _____

2. हृदयस्थल सिद्धांत -

राजकीय व्यवहार अथवा संरक्षण योजना विषयी आपले धोरण ठरविताना शासनकर्ते व लष्कर प्रमुखाला निरनिराळ्या गोष्टींची तसेच भूगोलाच्या अध्ययनाची आवश्यकता असते. असे मॅकिंडर यांचे मत होते. 1904 च्या जानेवारीत जिऑग्रॅफीकल सोसायटीच्या बैठकीत असे मॅकिंडर यांचे मत होते. 1904 च्या जानेवारीत जिऑग्राफीकल सोसायटीच्या बैठकीत या विषयावरील व्याख्यानात बोलताना त्यांनी वरील प्रकारचे मत मांडले. त्या वेळी मॅकींडर यांनी मांडलेले हे मत अतिशय गाजले. तसेच मॅकिंडर यांना जागतिक प्रसिद्धी मिळाली.

त्या काळात ब्रिटन हे सागरी सामर्थ्याच्या बाबतीत अग्रेसर होते. सागरी सामर्थ्य हे कोठल्याही देशाच्या आणि कोणत्याही ठिकाणी होणाऱ्या युद्धाच्या यशस्वितेची गुरुकील्ली आहे असा त्या वेळी एक समज होता; परंतु या मतास आणि ब्रिटनच्या आत्मविश्वासास मॅकिंडर यांच्या हृदयस्थल संकल्पनेमुळे फार मोठा धक्का बसला. वरील विचारांच्या आधारे पुढे म्हणजे 1919 मध्ये मॅकिंडर यांनी हृदयस्थल संकल्पना मांडली जगासमोर. त्यात त्यांनी पूर्वीच्या धुरग्र प्रदेश किंवा कीलक्षेत्र ऐवजी हृदयस्थल

घ शब्दप्रयोग केला. या सिद्धांताची मध्यवर्ती कल्पना पुढीलप्रमाणे आहे.

" जो पूर्व युरोपवर राज्य करील तो हृदयस्थानावर हुकुमत गाजवील.

" जो हृदयस्थानावर राज्य करील तो जगद्वीपावर हुकुमत गाजवील.

" जो जगद्वीपावर राज्य करील तो जगावर हुकुमत गाजवील.